

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 4-son

VOLUME 4 / ISSUE 4 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.4.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yurisprudensiya” –
“Юриспруденция” – “Jurisprudence”
huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston
matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
1140-sonli guvohnoma bilan davlat
ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya
komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent
davlat yuridik universitetiga tegishli.
Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal
materiallaridan foydalanish, tarqatish
va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan
amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev,
K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Jurnal 23.08.2024-yilda bosmaxonaga
topshirildi. Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli 23,48 b.t. Adadi: 100.
Buyurtma raqami: 133.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy
boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili
va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori
(Boston, AQSH)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori
(Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi
huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi
(Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti
dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik
fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция – Yurisprudensiya – Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве Высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Редакторы:

Ш. Жахонов, Е. Ярмолик,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Й. Махмудов, М. Шарифова

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Журнал передан в типографию
23.08.2024.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 23,48. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 133.

Отпечатано в типографии ТГЮУ.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Верховном судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” –
“Юриспруденция” – “Jurisprudence”
legal scientific and practical journal
was registered by the Press and Infor-
mation Agency of Uzbekistan on De-
cember 22, 2020 with certificate No.
1140.

The journal is included in
the list of journals of the Higher
Attestation Commission under the
Ministry of Higher Education, Science
and Innovations of the Republic of
Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent
State University of Law. All rights re-
served. Use, distribution and reproduc-
tion of journal materials are carried
out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

The journal is submitted to the Printing
house on 23.08.2024.

Paper size: A4.

Cond. p.p. 23,48. Unit: 100.

Order: 133.

Published in Printing house of TSUL.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of
Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State
University of Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences, Associate
Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and
Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy
in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law
(Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk,
Poland)

A. Khoshimxonov – Associate Professor of Tashkent State University
of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law,
Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law
(Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State
University of Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (Tashkent,
Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges
under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan,
Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World
Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor
of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor
of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of
Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State
University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent,
Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Markaziy Osiyo davlatlarida kodekslashtirish jarayoni: ayrim nazariy-huquqiy masalalar
- 20 **AMIROV SANJAR ILYOS O'G'LI**
Tabiiy huquq nazariyasi va uning mohiyati

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 33 **NEMATOV JO'RABEK NEMATILLOYEVICH**
Ma'muriy islohotlar sharoitida oliy ta'lim tashkilotlari faoliyatini ma'muriy-huquqiy jihatdan tartibga solish: ilmiy-nazariy tahlil
- 42 **G'OZIYEV KOZIMBEK JOVLONBEKOVICH**
2030-yilgacha o'tkaziladigan ma'muriy islohotlar davrida oliy ta'lim sohasini rivojlantirishning ma'muriy-huquqiy jihatlari
- 56 **MUSTANOV ILXOM ABDIVALIJONOVICH**
Bank tizimini tashkil etish bo'yicha ayrim xorijiy mamlakatlar tajribasi: qiyosiy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 71 **XAZRATQULOV ODILBEK TURSUNOVICH**
"Lex informatica" – raqamli huquqlarni amalga oshirishning kollizion prinsipi sifatida
- 82 **XOSILOV ERKIN DILMUROTOVICH**
Insofsizlik fuqarolik-huquqiy kategoriya sifatida

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. XO'JALIK PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 94 **ESANOVA ZAMIRA NORMUROTOVNA**
Sud hujjatlarini qayta ko'rish instituti: taftish instansiyasi faoliyati tahlili
- 105 **HABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
Fuqarolik sud ishlarini yuritishda protsessual adolat va protsessual qonuniylikning o'zaro tahlili
- 114 **XUDOYNAZAROV DADAXON AVAZ O'G'LI**
Iqtisodiy protsessda odil sudlovni amalga oshirishga ko'maklashuvchi shaxslar faoliyatini raqamlashtirish masalalari

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 124 **ABDUXAKIMOV MURODULLO TOG'AYEVICH**
Yer qonunchiligi ijrosini nazorat qilish jarayonida prokuraturaning boshqa davlat organlari bilan o'zaro munosabatlari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 140 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Voyaga yetmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligiga qarshi qaratilgan jinoyatlar sabablari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI151 **BAZAROVA DILDORA BAXADIROVNA**

Jinoiy protsessda shaxs huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari

170 **IMOMNAZAROV ALISHER HASANOVICH**

Ko'zdan kechirish jarayoni va natijalarni qayd etish bilan bog'liq muammolar tahlili

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

180 **XUN VEYSIN**O'zbekistonda "Bir makon, bir yo'l" tashabbusini amalga oshirishning huquqiy jihatlari:
xitoylik investorlar uchun imkoniyatlar va xatarlar

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

191 **MAJIDOV SHAHZOD ABDIXALIL O'G'LI**Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar bergan shaxslarni himoya qilish to'g'risidagi qonun
loyihadini takomillashtirish yuzasidan ayrim mulohazalar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА

Процесс кодификации законодательства в государствах Центральной Азии:
некоторые теоретико-правовые вопросы

20 АМИРОВ САНЖАР ИЛЁС УГЛИ

Теория естественного права и её сущность

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

33 НЕМАТОВ ЖУРАБЕК НЕМАТИЛЛОВИЧ

Административно-правовое регулирование деятельности организаций высшего образования
в условиях административных реформ: научно-теоретический анализ

42 ГОЗИЕВ КОЗИМБЕК ЖОВЛОНБЕКОВИЧ

Административно-правовые аспекты развития сферы высшего образования в период
административной реформы до 2030 года

56 МУСТАНОВ ИЛХОМ АБДИВАЛИЖОНОВИЧ

Опыт отдельных зарубежных стран по организации банковской системы: сравнительно-правовой
анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

71 ХАЗРАТКУЛОВ ОДИЛБЕК ТУРСУНОВИЧ

Lex informatica как коллизионный принцип реализации цифровых прав

82 ХОСИЛОВ ЭРКИН ДИЛМУРОТОВИЧ

Недобросовестность как гражданско-правовая категория

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ТРЕТЕЙСКИЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ

94 ЭСАНОВА ЗАМИРА НОРМУРОТОВНА

Институт пересмотра судебных актов: анализ деятельности ревизионной инстанции

105 ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН ЮЛЧИБЕКОВИЧ

Анализ процессуальной справедливости и процессуальной законности в гражданском
судопроизводстве

114 ХУДОЙНАЗАРОВ ДАДАХОН АВАЗ УГЛИ

Вопросы цифровизации деятельности лиц, содействующих осуществлению правосудия
в экономическом процессе

12.00.07 – СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

124 АБДУХАКИМОВ МУРОДУЛЛО ТОГАЕВИЧ

Взаимодействие органов прокуратуры с другими государственными органами в процессе
надзора за исполнением земельного законодательства

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. КРИМИНОЛОГИЯ. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

140 НИЯЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА

Причины совершения преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ПРАВО. СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

151 **БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА**

Конституционные гарантии прав личности в уголовном процессе

170 **ИМОМНАЗАРОВ АЛИШЕР ХАСАНОВИЧ**

Анализ проблем, связанных с фиксацией процесса и результатов осмотра

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

180 **ХУН ВЕЙСИН**

Правовые аспекты реализации инициативы «Один пояс, один путь» в Узбекистане: возможности и риски для китайских инвесторов

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

191 **МАЖИДОВ ШАХЗОД АБДИХАЛИЛ УГЛИ**

Некоторые суждения по совершенствованию законопроекта о защите лиц, сообщивших о коррупционных правонарушениях

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 11 **AXMEDSHAEVA MAVLUDA AXATOVNA**
Codification process in Central Asian countries: some theoretical and legal issues
- 20 **AMIROV SANJAR ILYOS UGLI**
Theory of natural law and its essence

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCE AND CUSTOMS LAW

- 33 **NEMATOV JURABEK NEMATILLOEVICH**
Administrative and legal regulation of the activity of higher education organizations in the conditions of administrative reforms: scientific and theoretical analysis
- 42 **GOZIEV KOZIMBEK JOVLONBEKOVICH**
Administrative and legal aspects of the development of the field of higher education in the period of administrative reforms until 2030
- 56 **MUSTANOV ILKHOM ABDIVALIJONOVICH**
The experience of some foreign countries on the organization of the banking system: a comparative-legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. ENTREPRENEURSHIP LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 71 **KHAZRATKULOV ODILBEK TURSUNOVICH**
“Lex informatica” as a principle of conflict for the implementation of digital rights
- 81 **KHOSILOV ERKIN DILMUROTOVICH**
Bad faith as a civil law category

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION AND MEDIATION

- 94 **ESANOVA ZAMIRA NORMUROTOVNA**
Institute for review of judicial documents: an analysis of the activities of the inspection instance
- 105 **KHABIBULLAEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
Mutual analysis of procedural fairness and procedural legality in the conduct of civil court cases
- 114 **KHUDOYNAZAROV DADAKHON AVAZ UGLI**
Issues of digitalization of the activities of persons assisting in the implementation of justice in the economic process

12.00.07 – JUDICIARY. PROSECUTOR'S SUPERVISION. ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES. ADVOCACY

- 124 **ABDUXAKIMOV MURODULLO TOGAEVICH**
Interaction of prosecutor's offices with other state bodies in the process of supervising the implementation of land legislation

12.00.08 – CRIMINAL LAW, PREVENTION OF OFFENSES. CRIMINOLOGY. CRIMINAL PROCEDURAL LAW

- 140 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Reasons for committing crimes against the sexual integrity of minors

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. CRIMINOLOGY, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

151 **BAZAROVA DILDORA BAKHADIROVNA**

Constitutional guarantees of individual rights in criminal proceedings

170 **IMOMNAZAROV ALISHER KHASANOVICH**

Analyzing issues related to the review process and recording the results

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

180 **HONG WEIXING**

Legal aspects of the implementation of the "one belt, one road" initiative in Uzbekistan: opportunities and risks for chinese investors

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

191 **MAJIDOV SHAKHZOD ABDIXALIL UGLI**

Some considerations for improving the draft law on the protection of persons reporting corruption offenses

Kelib tushgan / Получено / Received: 08.07.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 08.08.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 23.08.2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.4./BTPU1943
UDC: 343.132(045)(575.1)

KO'ZDAN KECHIRISH JARAYONI VA NATIJALARNI QAYD ETISH BILAN BOG'LIQ MUAMMOLAR TAHLILI

Imomnazarov Alisher Hasanovich,
O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0001-3750-1437
e-mail: donidavr33@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada jinoyat protsessida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ko'zdan kechirish jarayoni va uning natijalarini qayd etish bilan bog'liq muammolar tahlil qilingan. Maqolada ko'zdan kechirish bayonnomasini tuzish tartibi, uning tarkibiy qismlari va mazmuni batafsil ko'rib chiqilgan. Muallif bayonnomaning kirish, asosiy va yakunlovchi qismlarini alohida tahlil qilib, har bir qismda aks ettirilishi lozim bo'lgan ma'lumotlarni keltirgan. Shuningdek, maqolada ko'zdan kechirish bayonnomasini tuzishda yuzaga keladigan muammolar, xususan, bayonnomaning qiyin o'qilishi, unda yetarli ma'lumotlarning mavjud emasligi, jinoyat izlarining to'liq tavsiflanmasligi, ko'zdan kechirilgan hududning noto'g'ri izohlanishi, ma'lumotlarning ko'zdan kechirishdagi real harakatlar ketma-ketligi bilan mos kelmasligi kabi holatlar tanqidiy tahlil qilingan. Muallif o'z xulosalarida bayonnomaga u imzolangandan so'ng o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish mumkin emasligini qonunchilikka kiritishni taklif etgan. Shu bilan birga, ko'zdan kechirish bayonnomasini tuzishda yuzaga keladigan muammolarning oldini olish maqsadida bayonnomani uch qismga bo'lib tuzish zarurligini ta'kidlagan. Maqolada keltirilgan tahlil va xulosalar jinoyat-protsessual qonunchilikni takomillashtirish hamda amaliyotda ko'zdan kechirish bayonnomasini sifatli tuzishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ko'zdan kechirish, bayonnoma, dalillarni qayd etish, hodisa joyi, tergov harakati, jinoyat izlari, protsessual hujjat.

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ, СВЯЗАННЫХ С ФИКСАЦИЕЙ ПРОЦЕССА И РЕЗУЛЬТАТОВ ОСМОТРА

Имомназаров Алишер Хасанович,
самостоятельный соискатель Правоохранительной академии Республики Узбекистан

Аннотация. Данная статья представляет собой глубокий анализ проблем, связанных с фиксацией процесса и результатов осмотра, имеющего большое значение в уголовном процессе. В статье подробно рассматриваются порядок составления, структурные компоненты и содержание протокола осмотра. Автор отдельно анализирует вводную, основную и заключительную части протокола, подробно перечисляя информацию, которая должна быть отражена в каждой части. В статье также критически проанализированы проблемы, возникающие при составлении протокола осмотра, в частности: затруднение при прочтении протокола, отсутствие в нём достаточных данных, неполное описание следов преступления, неправильная интерпретация осмотра территории, несоответствие данных реальной последовательности действий при

осмотре. В своих выводах автор предлагает внести в законодательство норму о невозможности внесения изменений и дополнений в протокол после его подписания. Также автор подчёркивает необходимость разделения протокола осмотра на три части с целью предотвращения проблем, возникающих при составлении протокола. Представленный в статье анализ и выводы послужат совершенствованию уголовно-процессуального законодательства и качественному составлению протокола осмотра на практике.

Ключевые слова: осмотр, протокол, фиксация доказательств, место происшествия, следственное действие, следы преступления, процессуальный документ.

ANALYZING ISSUES RELATED TO THE REVIEW PROCESS AND RECORDING THE RESULTS

Imomnazarov Alisher Khasanovich,

Independent researcher at the Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article analyzes the problems associated with the process of inspection and recording of its results, which are relevant in criminal proceedings. The article analyzes in detail the procedure for drawing up the inspection report, its components, and its content. The author separately analyzed the introductory, main, and final parts of the report and presented the information that should be reflected in each part. The article also critically analyzes the problems arising in the preparation of the act of inspection, in particular, difficult reading of the act, lack of sufficient information, incomplete description of traces of crime, misinterpretation of the inspected area, and the fact that the information does not correspond to the sequence of real actions during the inspection. In his conclusions, the author proposed to include in the legislation a provision on the impossibility of making amendments and additions to the protocol after its signing. At the same time, he emphasized the need to divide the report into three parts in order to avoid problems that may arise during the preparation of the inspection report. The analysis and conclusions presented in the article serve to improve the criminal procedure legislation and create a quality review report in practice.

Keywords: inspection, report, recording of evidence, crime scene, investigative action, traces of crime, procedural document.

Kirish

Ko'zdan kechirish jarayoni va uning natijalarini qayd etish jinoyat protsessida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu masala dolzarb hisoblanadi. Jinoyat ishlarini yuritishda hech bir dalil qayd etilmasdan turib, muayyan kuchga ega bo'lmaydi. Jinoyat-protsessual qonunchilik va sud-tergov amaliyoti jinoyat ishini yuritishning isbot qilish jarayoni faqatgina tegishli tartibda qayd qilingan dalillarga asoslanishini nazarda tutadi.

Maqolaning maqsadi ko'zdan kechirish jarayoni va natijalarini qayd etish bilan bog'liq muammolarni tahlil qilish, ko'zdan kechirish bayonnomasini tuzish tartibi, uning tarkibiy qismlari va mazmunini o'rganishdir.

Material va metodlar

Tadqiqot ishida qiyosiy-huquqiy va statistik tahlil, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Jinoyat protsessida ko'zdan kechirish instituti muhim ahamiyatga ega bo'lib, jinoyat ishlarini yuritish, xususan, isbot qilish jarayonida eng ko'p qo'llanadigan protsessual harakatlardan biridir. Mazkur institutning tub mohiyati va yuridik tabiatini anglash uchun, avvalo, "ko'zdan kechirish" tushunchasiga berilgan ilmiy-huquqiy ta'riflarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Milliy qomusiy adabiyotlar, xususan, O'zbekiston yuridik ensiklopediyasiga ko'ra, ko'zdan kechirish deganda, jinoyat izlari, ash-

yoviy dalillar topish, hodisa sodir bo'lgan vaziyat va ish uchun ahamiyatli bo'lgan boshqa holatlarni aniqlashtirish maqsadida surishtiruvchi, tergovchi yoki sud tomonidan hodisa sodir bo'lgan joyni, murdani, hayvonlarni, tevarak-atrofni, binolarni, narsalar va hujjatlarni ko'zdan kechirish tushuniladi [1, 274-b.].

Sh. Farmonov va N. Qo'shayevlar tomonidan berilgan ta'rifga ko'ra, ko'zdan kechirish – jinoyat izlari, ashyoviy dalillarni topish, hodisa sodir bo'lgan vaziyat va ish uchun ahamiyatli bo'lgan boshqa holatlarni aniqlashtirish maqsadida surishtiruvchi, tergovchi yoki sudning hodisa sodir bo'lgan joyni, murdani, hayvonlarni, tevarak-atrofni, binolarni, narsalar va hujjatlarni ko'zdan kechirishdan iborat bo'lgan tergov harakatidir [2, 347-b.].

Fikrimizcha, mazkur ta'rifda ko'zdan kechirish tushunchasining mazmunini ochib berishda faqatgina Jinoyat-protsessual kodeksining 135-moddasini bayon etish bilan cheklanilgan va tushunchaning mazmuniga yetarlicha izohlab berilmagan.

Xorijlik olimlardan A. Vasilyevning ta'kidlashicha, ko'zdan kechirish deganda, obyektlarni tadqiq etish (o'rganish) va jinoyatning moddiy izlarini aniqlash maqsadida tergovchining shaxsan o'zi tomonidan ushbu obyektlarni idrok etish tushuniladi [3, 18-b.].

Ko'zdan kechirish tushunchasini ta'riflashda uni jinoyat izlari bilan bog'lagan holda talqin etishga oid yondashuv A. Vasilyevdan tashqari boshqa olimlar tomonidan ham ilgari surilgan. Xususan, S. Kurbatova va T. Shkodinalarning fikricha, har qanday ko'zdan kechirish amaliyoti "izlar" tushunchasi bilan bog'liq [4, 62-b.].

R. Belkinning ta'kidlashicha esa har bir jinoiy harakat atrof-muhitdagi o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Izlar esa jinoiy harakatlarining moddiy jihatdan namoyon bo'lishi hisoblanadi [5, 43-b.].

Protsessualist olimlardan A. Xrepkovning fikricha, ko'zdan kechirish tergov harakatini amalga oshirish jarayoni va uning natijalarini

qayd etish o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita, ya'ni ko'zdan kechirishni qayd etishning protsessual va kriminalistik tomonlariga ega.

Olim, shuningdek, ko'zdan kechirishning borishi va natijalari jinoyat-protsessual qonun normalariga to'liq amal qilgan holda amalga oshirilishi hamda ushbu jarayonda biror-bir qonunbuzarlik holatlariga yo'l qo'yilmasligi kerakligini ham alohida ta'kidlaydi.

Kriminalistik tomondan esa ko'zdan kechirishning qayd etilishi ushbu jarayonni tashkillashtirishda kriminalistik usullardan foydalanish, ya'ni ko'zdan kechirish tartibini belgilash, muayyan jinoyat va vaziyatdan kelib chiqib, tegishli usullar tanlash va qo'llash hamda o'sha tartibga rioya qilgan holda, ko'zdan kechirishning borishi hamda natijalarini qayd etishni nazarda tutadi [6, 181-b.].

Yuqoridagi fikrga qo'shilish mumkin. Chunki barcha tergov harakatlari kabi ko'zdan kechirish tergov harakati ham amalga oshirish xususiyatlariga ko'ra protsessual hamda kriminalistik jihatlarni o'zida namoyon etadi. Shu kabi ko'zdan kechirish jarayoni va uning natijalarini qayd etish ham protsessual va kriminalistik jihatlarga ega.

Ko'zdan kechirish jarayoni va uning natijalarini qayd etishning protsessual jihatlarni tahlil qiladigan bo'lsak, milliy jinoyat-protsessual qonunchiligimizda dalillarni qayd etishning ikki usuli belgilangan: dalillarni bayonnomada qayd etish hamda dalillarni qayd etishda yordamchi usullar.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 90-moddasi dalillarni qayd etishning asosiy usuli sifatida bayonnomada dalillarni qayd etish tartibi, ikkinchi usul sifatida esa dalillarni qayd etishda yordamchi usullar (bayonnomaga ilovalar)ni belgilaydi.

Amaldagi qonunchilikka ko'ra, ma'lumotlar va narsalar tergov harakati yoki sud majlisi bayonnomasida qayd etilganidan keyingina ulardan dalil sifatida foydalanish mumkin.

Bayonnomalar yuritish uchun mas'uliyat surishtiruv va dastlabki tergov bosqichida surishtiruvchi va tergovchi, sudda esa raislik qiluvchi va sud majlisi kotibi zimmasiga yuklatiladi.

Bayonnomalarga: tergov yoki sud harakati ishtirokchilari to'g'risidagi ma'lumotlar, bu shaxslarga ularning huquq va majburiyatlari tushuntirilgani; tergov yoki sud harakatining o'tkazilish joyi va vaqti, shart-sharoitlari, jarayoni va natijalari, bunda topilgan moddiy obyektlar tavsifi va ularning ish uchun ahamiyatli belgilari; tergov harakatlari yoki sud muhokamasi ishtirokchilari tasdiqlashni so'ragan faktlar; ularning yuz berayotgan hodisa sabablari xususidagi ko'rsatmalari, tushuntirishlari, mulohazalari; ular tomonidan berilgan iltimosnomalar, shikoyatlar, rad etishlar; tergov harakati olib borish yoki sud muhokamasi jarayonidagi tartibbuzarlik holatlari, shuningdek, bu tartibbuzarliklarni bartaraf etish va oldini olish uchun ko'rilgan chora-tadbirlar kiritiladi.

Shuningdek, qonunchilik dalillarni qayd etish uchun bayonnoma tuzish bilan bir qatorda quyidagi usullarni ham qo'llash mumkinligini nazarda tutadi:

- ovoz yozish, videoyozuv, kinotasvir, fotosuratga tushirish;
- qoliplar tayyorlash;
- nusxalar olish;
- rejalar, sxemalar tayyorlash;
- axborotni aks ettirishning boshqa usullarini qo'llash.

Bunda surishtiruvchi, tergovchi, sud dalillarni mustahkamlashning yuqorida keltirilgan usullarini qo'llashga ko'maklashish uchun mutaxassislarni jalb etishi mumkin.

Surishtiruvchi, tergovchi, sud tomonidan dalillarni qayd etishning qanday usullari qo'llangani, foydalanilgan apparatlar, asboblari, uskunalari, materiallarning texnikaviy tavsifi keltirilib, bu ma'lumotlar tegishli tergov harakati yoki sud majlisi bayonnoma-sida aks ettiriladi.

Tergov yoki sud harakatining borishi va natijalari aks ettirilgan fotosuratlar, fonogrammalar, videoyozuvlar, kinotasvirlar, qoliplar, nusxalar, rejalar, sxemalar va boshqalar bayonnomaga ilova qilinadi. Har qaysi ilovada tergov yoki sud harakatining nomi, o'tkazilgan joyi, sanasi ko'rsatilgan izohlovchi matn bo'lishi lozim. Bu izohlovchi matnni surishtiruv va dastlabki tergov bosqichida surishtiruvchi yoki tergovchi va xolislar, sudda esa raislik qiluvchi va sud majlisi kotibi o'z imzosi bilan tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Ko'zdan kechirish bayonnomasi bilan bog'liq amaliyotda yuzaga keladigan muammolardan biri – bu bayonnomaga muayyan xato yuzasidan tuzatish yoki muayyan bir masala bo'yicha aniqlashtirish va o'zgartirishlar kiritishdir.

I. Savitskaya hamda V. Nesvetayevlarning fikricha, mazkur harakatlar jinoyat-protsessual qonunchilik bilan taqiqlanmagan, shu bilan birga, kelgusida tushunmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois bunday holatlarda ko'zdan kechirishni qaytadan amalga oshirish maqsadga muvofiq [7, 230-b.].

Fikrimizcha, yuqoridagi fikr qisman to'g'ri. Chunki amaldagi jinoyat-protsessual qonunchilikda bu kabi xato va kamchiliklarni bartaraf etish tartibi qisman belgilangan. Aniqrog'i, Jinoyat-protsessual kodeksning 92-moddasida dalillarni qayd etishning to'g'riligini tasdiqlash tartibi belgilangan bo'lib, unga ko'ra, tergov harakatlari ishtirokchilari, shuningdek, sud muhokamasidagi taraflarning bu harakatlari jarayoni va natijalari aks ettirilgan bayonnoma bilan tanishish, xuddi shuningdek, bayonnomaga qo'shimcha va tuzatishlar kiritish huquqlari ta'minlanishi kerak.

Surishtiruvchi yoki tergovchi tergov harakatlari tamom bo'lishi bilan oq bu harakat ishtirokchilariga bayonnomani o'qib chiqishga imkon beradi yoxud iltimosiga ko'ra, ularga o'qib beradi. Shunday tartibda raislik qiluvchi yoki uning topshirig'iga binoan, sud majlisi kotibi sud zalidan tashqarida bajaril-

gan sud harakati ishtirokchilari, shuningdek, taraflarni sud majlisi bayonnomasidagi ushbu sud harakatiga taalluqli yozuvlar bilan tanishtiradi.

Og'zaki bildirilgan qo'shimchalar, tuza-tishlar, fikr-mulohazalar, e'tirozlar, iltimoslar va shikoyatlar bayonnomaga kiritiladi. Yozma ravishda ifoda etilganlari esa bayonnoma-ga ilova qilinadi. O'chirishlar yoki kiritilgan qo'shimcha so'zlar yoxud boshqa tuzatishlar-ga bayonnoma oxiridagi imzolar oldidan izoh beriladi.

Tergov harakati bayonnomasi bilan ta-nishgan shaxslar bayonnomaning har bir sa-hifasi ostiga va uning oxiriga imzo chekadi.

Yuqoridagilardan ko'rish mumkinki, qo-nun chiqaruvchi faqatgina tergov harakatlari, shu jumladan, ko'zdan kechirish harakat-lari amalga oshirilgan vaqtdagina tuzilgan ko'zdan kechirish bayonnomasiga o'zgartirish kiritish tartibini belgilagan. Shu bilan birga, bayonnoma barcha ishtirokchilar tomonidan imzolanganidan keyin unga aniqlangan xato va kamchiliklar yuzasidan qo'shimcha va tu-zatishlar kiritish qonun bilan taqiqlanma-gan. Shunday bo'lsa ham, ko'zdan kechirishni amalga oshirgan shaxs tomonidan ko'zdan kechirish bayonnomasiga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish kelgusida mazkur ba-yonnomaning sud tomonidan nomaqbul deb topilishiga sabab bo'lishi, shuningdek, sud-tergov amaliyotida turlicha yondashuv va amaliyotlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shu sababli qonunchilikka bayonnomaga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish mum-kin emasligi to'g'risidagi normani kiritish o'rinli. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Ji-noyat-protsessual kodeksining 90-moddasini quyidagicha tahrirdagi to'rtinchi qism bilan to'ldirish taklif etiladi:

“Tergov harakati bayonnomasi tergov ha-rakati ishtirokchilarining imzosi bilan tas-diqlanganidan so'ng unga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish mumkin emas”.

Ko'zdan kechirish bayonnomasining tuzi-lishi masalasini tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu

masala yuzasidan mahalliy va xorijlik olimlar tomonidan turlicha o'xshash hamda farqli il-miy qarashlar bildirilgan. Xususan, mahalliy olimlarimizdan R. Abdullayevning fikricha, ko'zdan kechirish bayonnomasi quyidagi uch qismdan iborat:

- kirish qismi;
- ta'riflash (tadqiqot) qismi;
- yakunlash qismi [8, 26-b.].

Rus olimi A. Samoylovning fikricha esa ko'zdan kechirish bayonnomasi kirish, ba-yon qismi va xulosa qismidan tashkil topadi [9, 9-b.].

Fikrimizcha, ko'zdan kechirish bayon-nomasi tuzilishini nomlashning yuqorida-gicha bo'linishi mazkur olimlar tomonidan ushbu masalada turlicha qarashlar bildiril-gan, degan xulosaga kelishimiz uchun yetarli bo'lmaydi. Shu bois quyida har bir olim to-monidan yuqoridagicha tavsiflash orqali aynan qaysi holatlar nazarda tutilganligini ko'rib chiqamiz.

Bundan oldin milliy qonunchiligimizda ushbu masalaning reglamentatsiya qilini-shi holatini tahlil qiladigan bo'lsak, qonun chiqaruvchi ko'zdan kechirish bayonnoma-si tuzishning aniq tartibini belgilab qo'ygan. Xususan, Jinoyat-protsessual kodeksning 141-moddasiga ko'ra, ko'zdan kechirish jara-yoni va natijalarini qayd etish uchun tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ-ning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi ko'zdan kechirish o'tkazilganligi to'g'risida bayonnoma tuzadi, sud esa ko'zdan kechirish jarayoni va uning natijala-rini sud majlisi bayonnomasida qayd etadi.

Bayonnomada ko'zdan kechirish davomi-da topilgan barcha narsalar, ular qanday tar-tibda ko'zdan kechirilgan bo'lsa, xuddi shu tartibda, ko'zdan kechirish paytida qanday holatda kuzatilgan bo'lsa, xuddi shu holatda qayd etiladi. Ko'zdan kechirish chog'ida topil-gan va olingan barcha izlar, narsalar va huj-jatlar sanab o'tiladi. Olingan buyumning ega-siga tegishli ma'lumotnoma yoki bayonnoma-ni nuxsasi beriladi.

Bundan tashqari, bayonnomada quyidagilar ko'rsatilgan bo'lishi lozim:

- ko'zdan kechirish qaysi vaqtda, qanday ob-havoda va qanday yorug'likda o'tkazilgani;
- qanday ilmiy-texnika vositalari qo'llangani va qanday natijalar olingani;
- ko'zdan kechirishda ko'maklashish uchun kimlar jalb qilingani va ko'maklashish nimada o'z aksini topgani;
- qanday narsalar va hujjatlar qay tartibda qanday muhr bilan muhrlangani;
- ko'zdan kechirilganidan keyin murda va ish uchun ahamiyatli bo'lgan narsalarning qayerga yuborilgani.

R. Abdullayevning bayon etishicha, ko'zdan kechirish bayonnomasining kirish qismida quyidagilar ko'rsatiladi:

- 1) ko'zdan kechirish uchun asos;
- 2) hodisa to'g'risida xabar bergan shaxs va xabar kelib tushgan vaqt;
- 3) bayonnoma tuzayotgan shaxsning lavozimi, ismi, otasining ismi va familiyasi;
- 4) ko'zdan kechirish ishtirokchilarining lavozimi, ismi, otasining ismi va familiyasi;
- 5) xolislarning yashash manzili, ismi, otasining ismi va familiyasi.

Shuningdek, bayonnomaning kirish qismida hodisa joyini ko'zdan kechirishda qatnashayotgan mutaxassisga uning huquq va majburiyatlari tushuntirilgani hamda o'z majburiyatlarini bajarishdan bosh tortganlik yoki rad etganlik uchun javobgarlik to'g'risida ogohlantirilgani qayd etiladi va imzo bilan tasdiqlanadi.

Bundan tashqari, bayonnomaning kirish qismiga xolislarga ularning huquq va majburiyatlari tushuntirilgani hamda ko'zdan kechirish qanday sharoitlarda amalga oshirilayotgani to'g'risidagi ma'lumotlar ham kiritilishi kerak [8, 26-b.].

A. Samoylovning ta'kidlashicha, bayonnomaning dastlabki – kirish qismida hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish davomida ishlatiladigan texnik vositalar nomi, ulardan foydalanish shartlari va tartibi, ushbu texnik vositalardan foydalangan shaxslar ko'rsatilishi lozim [9, 14-b.].

V. Stelmax ushbu masalada fikr bildirib, xususan, ko'zdan kechirishning barcha ishtirokchilari bunday texnik vositalardan foydalanish to'g'risida ogohlantirilgani haqidagi ma'lumotni ham bayonnomada aks ettirish kerak, deb hisoblaydi [10, 31-b.].

A. Samoylov, shuningdek, bayonnomaning kirish qismida hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish paytida mavjud bo'lgan holat (ob-havo, yorug'lik va boshqalar), shart-sharoitni ham aks ettirish kerakligini ta'kidlaydi [9, 15-b.].

Bizningcha ham yuqorida keltirib o'tilgan barcha olimlar tomonidan bildirilgan yagona yondashuv – ko'zdan kechirish vaqtidagi shart-sharoitning bayonnomada ko'rsatilishi muhim hisoblanadi. Sababi bu orqali kelgusida ko'zdan kechirish bayonnomasi ishonchligini baholashda aynan o'sha vaqtda ko'zdan kechirish ishtirokchilari jarayonni to'liq angalay olganligi yoki bunday imkoniyatlarga ega bo'lmaganligi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin.

Ko'zdan kechirish bayonnomasining keyingi bosqichi to'g'risidagi fikrlarni tahlil qiladigan bo'lsak, R. Abdullayevning qayd etishicha, ta'riflash bayonnomaning asosiy qismi hisoblanadi va unda ko'zdan kechirish tartibi hamda uning natijalari aks ettirilishi kerak. Har bir hodisa o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lsa-da, barcha holatlarda bayonnomada quyidagilarning bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi:

- hodisa joyining umumiy tavsifi: turar joy (ko'cha, yo'l va boshqalar), uning hududi va atrofi, jinoyatchining hodisa joyiga kirishi hamda chiqib ketishi mumkin bo'lgan joylar;

- bevosita hodisa sodir bo'lgan joydagi vaziyat: xonalarning o'zaro joylashuvi, eshik, deraza, mebel va boshqa buyumlar joylashuvi, atrofdagi buyum va predmetlarning joylashuvi;

- ochiq joy bo'lsa, ko'zdan kechirish hududidagi tuproqning holati, o'simliklar mavjudligi va daraxtlarning joylashuvi, atrofdagi buyum va predmetlar joylashuvi;

– barcha topilgan izlar, daliliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin bo'lgan predmet va buyumlarning muayyan izchillikda berilgan ta'rifi;

– hodisa qatnashchilari tomonidan qoldirib ketilgan buyum va predmetlarning batafsil ta'rifi (hodisa joyida paydo bo'lgan begona buyum va predmetlar);

– hodisa joyidan yo'qolgan buyum va predmetlar izlarining batafsil ta'rifi;

– hodisa joyidagi “tushunarsiz” (g'ayrioddiy) holatlar, masalan, qulf ilmog'i arralangan, lekin temir kukunlari yo'q;

– ashyoviy dalil sifatida olingan izlar va predmetlarni topish, qayd etish, olish hamda qadoqlash usullari va vositalari;

– ko'zdan kechirish davomida ishlatilgan texnik vositalar, ularning turlari, modeli va ishlatilish usullari [8, 26-b.].

Shu kabi A. Samoylov ham hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish bayonnomasining ushbu qismi haqida fikr bildirib, xususan, u tavsiflovchi qismni ko'zdan kechirish bayonnomasining eng asosiy qismi ekanligi, sababi aynan ushbu qismda hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirishning butun jarayoni tasvirlanishi, unda ishtirok etgan shaxslarning barcha harakatlari aks etishi, shuningdek, topilgan barcha izlar va narsalar qayd etilishi zarurligini ta'kidlagan. U hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirishning o'ziga xos xususiyatidan kelib chiqib, tergovchi hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirgan shaxs sifatida bayonnomada o'z bilimiga asoslangan biron-bir xulosani yoza olmaydi, deb hisoblaydi.

Uning fikricha, bayonnomaning ushbu qismida faqat hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish paytida aniqlangan barcha faktlar ko'rsatilishi lozim. Jinoyat protsessi va kriminalistika nazariyasi hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish bayonnomasida topilgan barcha narsalar va izlarni tavsiflashga qaratilgan muayyan talablar ishlab chiqadi. Bunda tergovchi topilgan obyektni ko'rgan holatida tasvirlaydi. Barcha

o'lchamlar o'lchash vositalari yordamida amalga oshiriladi. Agar topilgan narsaning qismlarini tavsiflashning iloji bo'lmasa, tergovchiga ochiq so'zlardan foydalanishga ruxsat beriladi, lekin ko'p hollarda tergovchi mutaxassisga murojaat qiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish paytida tergovchi tomonidan bayon etilgan obyektning nomi juda muhim, chunki bu nom ko'p hollarda jinoyat ishining oxirigacha qoladi va boshqa tergov harakatlarida qo'llanadi. Shu sababli bunday nomlar sifatida tabiati aniq bo'lgan narsalar (stol, stul, shisha, sovitkich va boshqalar)dan foydalanilishi kerak [9, 25-b.].

Fikrimizcha, yuqorida keltirib o'tilgan qaydlar tahlili R. Abdullayev tomonidan bayonnomaning asosiy qismi mazmuni kengroq ochib berilganligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, A. Samoylovning ko'zdan kechirish bayonnomasida uni amalga oshirgan shaxsning xulosasi ko'rsatilmasligi haqidagi fikrini to'liq qo'llab-quvvatlaymiz. Sababi mazkur tergov harakati tergovchi xulosalarini emas, balki aniq obyektiv voqeliklar, holatlar, jinoyat izlari va ish uchun muhim bo'lgan boshqa ma'lumotlarni qayd etishga qaratilgan.

K. Indikning fikricha, hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish bayonnomasining tavsiflovchi qismi sarlavhalar bilan qismlarga bo'linishi kerak (masalan, koridorni ko'zdan kechirish va sh.k.). Shuningdek, hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish paytida yuzaga kelgan turli xil holatlar, jumladan, o'tkir hidli moddalarning aniqlanganligi, yorug'likning o'zgarganligi kabi muhim masalalar ham bayonnomada aks ettiriladi [11, 273-b.].

Ko'zdan kechirish bayonnomasining oxirgi qismi haqidagi fikrlarni tahlil qilsak, mahalliy olimlarimiz tomonidan bildirilgan fikrga ko'ra, bayonnomaning yakuniy qismida quyidagilar ko'rsatiladi:

– agar hodisa joyida murda bo'lsa, uni tekshirish uchun qayerga jo'natilganligi;

– koʻzdan kechirish davomida olingan barcha izlar va ashyoviy dalillar sanab oʻtiladi hamda ularning qadoqlanish tartibi, muhr-langanligi qayd etiladi, har bir qadoqlashda xolislar va mutaxassis imzolarining boʻlishi taʼminlanadi;

– mutaxassis va xolislariga bayonnoma oʻqib eshittiriladi hamda ularning qoʻshimcha va eʼtirozlari koʻrsatiladi;

– koʻzdan kechirishning boshlanishi va tugash vaqtlari qayd etiladi;

– bayonnomaga ilovalar qoʻshiladi (reja-sxema, izlar qolipi va boshq.) [8, 26-b.].

Shuningdek, A. Samoylovning fikricha, hodisa sodir boʻlgan joyni koʻzdan kechirish bayonnomasining yakuniy qismi quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

– tergov harakatining barcha ishtirokchilari bayonnoma bilan tanishganligi toʻgʻrisidagi yozuv;

– hodisa sodir boʻlgan joyni koʻzdan kechirish ishtirokchilarining bildirgan bayonotlari, ular tomonidan aniqlangan xato va kamchiliklar, ularning fikriga koʻra, noqonuniy hisoblangan holatlar [9, 28-b.].

Hodisa sodir boʻlgan joyni koʻzdan kechirish bayonnomasini tuzishda yuzaga keladigan muammolarga toʻxtaladigan boʻlsak, bu toʻgʻrisida soha olimlari tomonidan turlicha qarashlar bildirilgan.

A. Bachiyevaning taʼkidlashicha, bunday muammolarning asosiylaridan biri – bu bayonnomaning qiyin oʻqilishi hamda tarkibida yetarlicha maʼlumotlarning mavjud emasligidir [12, 41-b.].

Bizningcha ham mazkur muammo dolzarb boʻlib, xususan, amaliyotda uchrab turadigan jinoyat izlarining bayonnomada umuman yoki yetarli darajada tavsiflanmasligi, koʻzdan kechirilgan hududning notoʻgʻri izohlanishi, maʼlumotlarning koʻzdan kechirishdagi real harakatlar ketma-ketligi bilan mos kelmasligi kabi xato va kamchiliklar bunga misol boʻla oladi.

O. Karnauxovanning fikricha, ayrim hol-larda bayonnomada hodisa sodir boʻlgan

joyni koʻzdan kechirish ishtirokchilarining harakatlari tizimli ravishda bayon etilmaydi. Bu esa kelgusida bunday bayonnomadan hodisa sodir boʻlgan joyning holati, izlar, obyektlar va narsalar topilgan joy, shuningdek, ular orasidagi mavjud munosabatlarni aniqlashda qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi [13, 149-b.].

A. Dvorkin hamda L. Bertovskiylar ham mazkur muammoning dolzarbligini taʼkidlab, xususan, koʻzdan kechirish bayonnomasida xonani qulflaydigan qulfning murvati yoki kishanida arralash izlari borligi koʻrsatilganligi, ammo eshik oldida metall qirindilari bor-yoʻqligi, arralash amalga oshirilgan temir arra qidirilganligi va ushbu qidiruv natijalari qanday ekanligi koʻrsatilmaganligi kabi holatlarni bunga misol qilib koʻrsatadi [14, 230-b.].

Fikrimizcha, koʻzdan kechirish bayonnomasidagi maʼlumotlar, xususan, koʻzdan kechirishni amalga oshiruvchi shaxs harakatlari ketma-ketligining tizimli ravishda bayon etilmasligi kelgusida mazkur bayonnomadan foydalanishda turli muammo va tushunmovchiliklar keltirib chiqarishi mumkin. Sababi, odatda, sudlar muayyan jinoyat ishini koʻrib chiqishda ishning barcha holatlari bilan birgalikda koʻproq koʻzdan kechirish bayonnoma-lariga ham tayanadi [15, 92-b.].

Xulosalar

Qonunchilikka bayonnomaga u imzolanganidan keyin oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritish mumkin emasligi toʻgʻrisidagi normani kiritish lozim. Xususan, Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi-ni 90-moddasini quyidagicha tahrirdagi toʻrtinchi qism bilan toʻldirish taklif etiladi:

“Tergov harakati bayonnomasi tergov harakati ishtirokchilarining imzosi bilan tasdiqlanganidan soʻng unga qoʻshimcha va oʻzgartirishlar kiritish mumkin emas”.

Koʻzdan kechirish bayonnomasi kiritish, asosiy qism va yakunlovchi qismlarga boʻlinib, tergov amaliyotida mazkur tartibga rioya qilmaslik bayonnoma tuzilishida tur-

li xato-kamchiliklar, shuningdek, kelgusida undan foydalanishda murakkabliklar keltirib chiqaradi.

Ko'zdan kechirish bayonnomasini tuzishda yuzaga keladigan muammolar kelgusida mazkur bayonnomadan foydalanishda turli tushunmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday muammolarga bayonnomaning qiyin o'qiladigan usulda tuzilganligi, tarkibida ye-

tarlicha ma'lumotlarning mavjud emasligi, jinoyat izlarining bayonnomada umuman yoki yetarli darajada tavsiflanmasligi, ko'zdan kechirilgan hududning noto'g'ri izohlanishi, ma'lumotlarning ko'zdan kechirishdagi real harakatlar ketma-ketligi bilan mos kelmasligi, ko'zdan kechirish ishtirokchilarining harakatlari tizimli ravishda bayon etilmaganligi kabilar misol bo'la oladi.

REFERENCES

1. Muhitdinov R.A., Toychiyev N. (Eds.) O'zbekiston yuridik ensiklopediyasi [Legal Encyclopedia of Uzbekistan]. Tashkent, 'Adolat' Publ., 2009, p. 274.
2. Inog'omjonova Z.F. (Ed.) Jinoyat protsessi [Criminal Procedure]. Tashkent, 'Adolat', 2007, p. 347.
3. Vasil'yev A.N. (Ed.) Kriminalistika [Forensics]. Moscow, 1963.
4. Kurbatova S.M., Shkodina T.K. K voprosu o ponyatii, suschnosti i tseli sledstvennogo osmotra, istoriko-pravovoy i teoreticheskoy aspekty [On the question of the concept, essence and purpose of investigative inspection, historical, legal and theoretical aspects]. *Socio-economic and Humanitarian Journal of Krasnoyarsk State Agrarian University*, 2021, no. 1/19. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-ponyatii-suschnosti-i-tseli-sledstvennogo-osmotra-istoriko-pravovoy-i-teoreticheskoy-aspekty>
5. Belkin R.S. Kriminalistika [Forensics]. Moscow, 'Norma' Publ., 2001.
6. Khrepkov A.N. Fiksatsiya rezul'tatov osmotra mesta proisshestiya [Recording the results of crime scene inspection]. *Civil Society and the Rule of Law*, 2011, vol. 2, pp. 180–183.
7. Savitskaya I.G., Nesvetayev V.V. Nekotoryye problemy, vznikayushche pri osmotre mesta proisshestiya po ugolovnym delam o narushenii pravil dorozhnogo dvizheniya i ekspluatatsii transportnykh sredstv [Some problems arising during the inspection of the scene in criminal cases of traffic rules violation and vehicle operation]. *Public Safety, Legality and Law in the Third Millennium*, 2017, No. 3/1, pp. 299–304.
8. Abdullayev R.K. Hodisa joyini ko'zdan kechirish [Inspection of the incident scene]. Tashkent, TSUL Publ., 2021, p. 26.
9. Samoylov A.Yu. Osobennosti fiksatsii khoda i rezul'tatov proizvodstva osmotra mesta proisshestiya [Features of recording the process and results of crime scene inspection]. *Society, Law, Statehood, Retrospect and Prospect*, 2020, No. 3/3. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-fiksatsii-hoda-i-rezultatov-proizvodstva-osmotra-mesta-proisshestiya>
10. Stelmax V.Yu. Sovremennyye problemy fiksatsii khoda i rezul'tatov proizvodstva sledstvennykh deystviy i vozmozhnyye puti ikh resheniya [Modern problems of recording the course and results of investigative actions and possible solutions]. *Current Issues of Russian Law*, 2016, no. 7, p. 31.
11. Indik K.P. Nekotoryye problemy realizatsii ugolovno-protsessual'nykh norm v khode fiksatsii osmotra mesta proisshestiya [Some problems of implementing criminal procedural norms during the recording of crime scene inspection]. Gatchina, State Institute of Economics, Finance, Law and Technology, 2016, vol. 1, pp. 272–275.
12. Bachiyeva A.V., Kuzbagarova Ye.V. K voprosu ob obnaruzhenii, iz'yatii i osmotre sredstv mobil'noy svyazi [On the issue of detection, seizure and inspection of mobile communication devices].

Operative-search counteractions to organized crime, materials of a regional scientific-practical conference, 2015, pp. 38–41.

13. Karnaukhova O.G. Protsess formirovaniya zavedomo lozhnykh pokazaniy svideteley i poterpevshikh [The process of forming deliberately false testimonies of witnesses and victims]. *Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 2015, no. 1, pp. 147–152.

14. Dvorkin A.I., Bertovsky L.V. (Eds.). Taktika sledstvennykh deystviy, osmotr mesta proisshestiya i dopros [Tactics of investigative actions, crime scene inspection and interrogation]. Moscow, 'Exam' Publ., 2011, p. 230.

15. Yan V.F. Uchastiye spetsialista v osmotre mesta proisshestiya [Participation of a specialist in the inspection of the scene]. *Izvestiya Tula State University. Economic and Legal Sciences*, 2013, no. 4/2. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-spetsialista-v-osmotre-mesta-proisshestiya/>